BEYYİNE

﴿٩٨﴾ سُورَةُ الْبَيِّنَةِ

Beyyine Sûresi, Kayyime Sûresi, Münfekkîn, Sûresi Beriyye Sûresi, Lemyekün Sûresi dahi denilen bu Sûrenin Mekkî veya medenî olduğunda ihtilâf edilmiştir. Bahirde der ki: Cümhur kavlinde mekkîdir. İbni Zübeyr ve Ata ibni Yesâr medenî demişlerdir. Bunu ibni Atıyye söylemiş, halbuki Kitabı tahrirde: Medenîdir, cümhur kavli budur. Ebu Salih, İbni Abbastan mekkî olduğunu rivayet etmiş. Yahya ibni Selâm da bunu ihtıyar eylemiştir اهـ. Alûsî der ki: İbni Gars de: Eşher olan mekkî olmasıdır, demiş, İbni Merdûye de bunu Hazreti Aişeden rivayet eylemiş, maamafih İbni Kesîr bunun medenî olduğuna cezm etmiş ve buna şununla istidlâl eylemiştir: İmam Ahmed ibni Hanbel ve Mu'cemi sahabede İbni kani' ve Taberanî ve İbni Merdûye, ebî Haysemetel'bedrîden tahric eylemişlerdir demiştir ki: « لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ » âhirine kadar nâzil olduğunda Cibril aleyhisselâm: Ya Resûlullah! Rabbın sana bunu ubeyye okumanı emrediyor, demiş, Hazreti Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem de Ubey radıyallahü anhe: Cibril bana bunu sana okutmamı emretti

buyurdu, Ubey, ben anıldım damı ya Resûlallah! Dedi, evet buyurdu, o da ağladı ve işte bu esahtır اهـ.

Ya'ni medenî olması esahtır. Buharîde ve Katadeden Enes ibni Mâlik radıyallahü anhten şöyle rivayet eylemiştir: Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretleri: Allah teâlâ bana

Sh:»5986

« لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا » yı sana okumamı emr etti» buyurdu «Allah benim adımı da mı andı « وَسَمَّانِى » dedi, evet buyurdu, bunun üzerine Ubey ağladı « فَبَكَى » Buharînin diğer iki rivayetinde ise « لَمْ يَكُنِ » yerine Kur'an denilmiştir.

Âyetleri - Sekizdir, Bısrîde dokuz.

Fasılası - هـ Harfidir.

Evvelki Sûreye münasebeti: Ondaki inzalin hikmetini beyan gibi olmasıdır.

Sûrei Hücurattan sûrei Büruca kadar «Tıvali mufassal», denildiği gibi oradan bu « لَمْ يَكُنِ » sûresine kadar «Evsâtı mufassal», bundan âhire kadar da «Kısarı mufassal» denilir, kütübi Fıkhiyyede beyan olunduğu üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında tıvali mufassal, ikinci ve yatsuda evsâtı mufassal, akşamda kısarı mufassal okunmak müstahsendir, yani zaruret ve hacet hali müstesna olmak üzere bu namazlarda bu Sûreler mikdarınca okumak sünnet, her rek'atte bunlardan tam bir sûre okumak sünnet, her rek'atte bunlardan tam bir sûre okumak müstahsendir. Hazreti Ömer radıyallahü anh Ebu Musael'eşarîye yazmıştı: Fecir ve zuhurda tıvali mufassal ile, asır ve ışâda evsatı mufassal ile mağribde kısarı mufassal ile kıraet et!. Mufassal yukarılarda da geçdiği üzere Kur'anın süb'i sabi'ine ıtlak olunur, çünkü besmele ile çok fasl edilmiştir, yâhud fasılaları çoktur, yâhud bunlarda mensuh pek azdır.

Mufassalâtın evveli nereden başladığı hakkında ihtilâf edilmiş ise de sahih olan hücürattan başlamasıdır. İbni Şerif bu ihtilâfı şöyle nazm etmiştir:

مفصل قرآن باوله اتى خلاف فصافات و قاف و سبح

و جاظئية، ملك، و صف، قتالها و فتح، ضحى، حجرلتها ذا المصحح

İtkanda Rahman ve insan, iki kavli daha naklederek on iki kavle iblâğ eylemiştir. Lâkin Hanefiyyece esahh olan zikrolunduğu üzere hücürattan başlar. Dürri muhtarda bürucu tıvalden, lem yekünü evsattan saymış, gayeyi mugayyada idhal eylemiştir, tafsîli ibni Abdinde vardır.

Sh:»5987

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَاْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٢﴾ رَسُولٌ مِنَ اللّٰهِ يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٣﴾ فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ ﴿٤﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ ﴿٥﴾ وَمَآ اُمِرُوٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ وَذٰلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ ﴿٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا اُولٰٓئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ

أُولَٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٨﴾ جَزَآؤُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا رَّضِىَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ رَبَّهُۥ

Sh:»5988

Meali Şerifi

Ehli kitab ve müşriklerden o küfredenler: infilâk edecek değildi gelinciye kadar kendilerine beyyine 1 Allahdan bir Resul, peyderpey mutahhar sahifeler okur öyle ki onlarda bütün 2 "Kütübi kayyime" 3 Böyle iken o kitab verilmiş olanlar ancak geldikten sonra ayrıldılar kendilerine o beyyine 4 Halbuki onlar ancak şununla emr olunmuşlardı: hak perest müvahhid (hanîfler) olarak dîni Allah için halis kılarak yalnız Allaha ıbadet etsinler ve namazı dürüst kılsınlar ve zekâtı versinler, ve odur "dîni kayyime" 5 Küfr edenler: gerek Ehli kitabdan olsun gerek müşriklerden muhakkak Cehennem ateşindedirler, orada muhalled kalacaklardır, onlardır bütün "şerrülberiyye" 6 Muhakkak ki iyman edip yarar ameller yapanlar onlardır bütün "hayrulberiyye" 7 Onların mükâfatı rableri ındinde altından ırmaklar akar Cennetlerdir, onlar içinde

ebediyyen muhalled olacaklar, Allah onlardan hoşnud, onlar da ondan hoşnud, bu işte rabbına haşyet duyanlara 8

1. ﴿لَمْ يَكُنِ﴾ değildi ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ o küfr edenler: ﴿مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾ ehli kitab ve müşriklerden -min teb'îzıyye veya beyâniyye, mahzufe müteallık olup kâiniyne min ehlilkitabi velmüşrikine yâhud elkâ'inune min ehlilkitabi velmüşrikîn takdirinden zarfı müstekarr, o küfr edenlerin hali veya sıfatıdır. Bu iki kısımdan kâfirler veya iki kısım kâfirlerki ba'zısı Ehli kitab ba'zısı Müşrik, yâhud hem Ehli kitabdan hem de Müşriklerden olan kâfirler, demek olabilir. Zira «vâv» ın atfı rabıttan sonra da evvel de olmak mümkindir. Bu üçüncü takdirde bilhassa Ehli kitabdan oldukları halde Allaha veled isnad etmek veya teşbihe kail olmak gibi her hangi bir vechile sarîh veya zımnî şirke kail olanlar kasd edilmiş olur.

Sh:»5989

Üçüncü âyette yalnız Ehli kitab zikr olunmasına bu ma'nâ daha akrebdir. Ehli kitab Yehûd ve Nesârâdır. Burada Ehli kitab ünvaniyle ifade edilmeleri bunlar içinden Allaha küfredenlerin küfürleri, ya'ni Kur'ana ve

Resulullaha iyman etmemeleri, mensûb oldukları kitablarına: Tevrata ve İncîle dahi küfür ma'nasında olduğunu iş'ar içindir. Müşrikler, Allah tealâya asnamdan veya gayrisinden her ne suretle olursa olsun şirk i'tikad edenler, ya'ni Allahdan başkasına ulûhiyyet isnad eyliyenlerdirki putperestlerden e'amdır. Zatiilâhın te'addüdüne kail olan hernevi' «politeiste» lere ve Allahı tanımayıp « اَنَـا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى » ve « مَاعَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرِىْ » diyen Fir'avn gibi vahdet suretinde olsun hevasını ilâh ittihaz eden veya Allahdan başka herhangi bir şey'e müstekıllen veya müştereken ma'budluk pâyesi verenlerin hepsine şâmildir. Çünkü Allah te'alâ zatında ma'bud bilhakk olduğu için ondan ulûhiyyetin selbine imkân olamıyacağı cihetle ondan başka herhangi bir şey'e gerek iştirâk ve gerek istıklâl suretiyle ma'budluk isnad etmek haddizatinde şirkdir. Vahdeti zat ile beraber sıfatın kesreti şirki ıktiza etmez. Şirk ancak zati ilâhda küllî veya cüz'î kesret i'tikadındadır. Onun için zevatı selâse demek olan ekânîmi selâsenin ittihadı suretiyle iddi'a edilen teslîs tevhidi hakikatte tevhid değil, zatın hem te'addüdü hem ittihadı da'vâsını tezammun ettiği için hem şirk hem tenakuzdur. Burada « لام » cins için olarak « الْمُشْرِكِينَ » gerek putperest ve gerek saire alelumum müşriklere şâmildir, gerçi ba'zıları ahde haml ederek putperestlere tahsîs etmişler. Çünkü Mekke ve Medîne ve havalisinde bulunan Arab müşrikleri putlara tapıyorlardı, burada maksad da onlardır demiş iseler de ahid ma'nası daha evvel « الَّذِينَ كَفَرُوا » da mülâhaza edilmek kâfîdir. O ma'hud kâfirler umum ehli kitab ile umum müşrikler

cinsi içinden ba'zıları olmuş olur. Böyle ehli kitab cinsi ile müşrikler cinsi

Sh:»5990

içinden küfür etmiş olan o kâfirler, yâhud ehli kitabdan olmakla beraber müşrik olan kâfirler ﴿مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ kendilerine beyyine gelinceye kadar infikâk edecekler değil idi -ya'ni bulundukları o hallerinden ayrılacak, ayırtlaşacak değiller idi.

MÜNFEKKÎN, « لَمْ يَكُنِ » ün haberidir. «Hattâ» da ona müteallıktır.

BEYYİNE, ma'lûm ki nur gibi kendisi beyyin, ya'ni gayet açık olup da başkasını da beyan eden açıklatan demektir. Onun için müddeıynin da'vasını açık, vâzıh surette beyan ve isbat eden şâhide, sağlam nâtık huccete ve mu'cizeye beyyine ıtlak edilir. Burada da hakkı beyan ve isbat edecek açık ve kat'î hucceti nâtıka veya mu'cize demektir ki murad ne olduğu şununla beyan olunmuştur: 2. ﴿رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ﴾ Allahdan bir Resûl -beyyineden bedeldir. Yâhud « هِيَ رَسُول » takdirinde mübtedai mahzufun haberi olarak beyyineyi tefsirdir. Ya'ni Allah tarafından risaletle gönderilmiş

bir Peygamber gelinciye kadar infikâk edecek değillerdi. Öyle bir Resûl ki

﴿يَتْلُوا صُحُفًا مُطَهَّرَةً﴾ mutahher, ya'ni tahriften, töhmetten, yanlışlıktan, bâtıl şübhesinden

ârî, kirli eller dokunmaz « لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ ۟ » mısdakınca gayet temiz sahîfeler

okur. (« عَبَسَ » sûresinde geçen «

«فِى صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ

âyetlerine bak) Öyle temiz sahifeler ki 3. ﴿فِيهَا كُتُبٌ قَيِّمَةٌ﴾ onlardadır bütün kütübi

kayyime -ya'ni doğru sâbit kitablar, bozulmaz, paydâr hak yazıları o temiz sahifelerin içindedir. Ki bunlar

işte o « اِقْرَاْ » diye okunması emrolunan Kur'an sahîfeleri, Kur'an sûreleridir. O kâfirler, böyle temiz

sahîfeler okuyacak bir Allah Resûlü gelinciye kadar bulundukları hal ve

Sh:»5991

vaz'iyyetten, dîn ve akîdeden ayrılacak değillerdi, öyle bir beyyine gelmedikçe temamen hak ve tevhid

dinini bilip de birleşecek ve hallerini değiştirecek bir vaz'iyyette bulunmıyorlardı ve bunda ma'zur

olabilirlerdi. Zira « وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا » dır. Lâkin öyle bir beyyine,

bir Allah Resûlü geldikten sonra küfre sapıp da eski hallerinden ayrılmamakta ısrar etmelerine hiç bir

sebeb ve ma'ziret olamazdı ve işte onun için böyle bir Resûl gönderilmiş ve kadir gecesi o Kur'an indirilmiştir. 4. ﴿وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ﴾ fakat o kendilerine kitab verilenler -ya'ni o ehli kitab, veya bilhassa onların uleması olan okur yazar takımı ﴿إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ ancak kendilerine o beyyine geldikten sonra ayrıldılar, tefrikaya düştüler- kimisi o beyyineye o Resûle iyman ettiği halde kimisi küfre sapıp eski hallerinde kalmakta ısrar ederek tefrika çıkardılar. O beyyine karşısında cahiller ve müşrikler için bile ma'ziret kalmamış iken kitab verilmiş olanların hiç bir ma'zireti kalmadığı ve mücerred heva ve inadlarından dolayı küfür ve tefrikaya saptıkları ve binaenaleyh beyan olunacağı üzere müşrikler gibi Cehennem azâbına istihkakları bu suretle şübhesiz olarak tebeyyün etmiş oldu.

Fahri Râzî, tefsirinde bu üç âyet hakkında der ki: Vâ idî Kitabülbesîtte: Bu âyet Kur'andaki âyetlerin gerek nazım ve gerek tefsir itibariyle en zorudur ve kibarı ulemadan bir takımları bunda sendelemiştir, demiş, fakat işkâlin keyfiyyetini telhîs etmemiştir. Ben derim ki işkâlin vechi şudur: Âyetin takdiri: O küfr edenler kendilerine Allahdan Resûlü olan beyyine gelinciye kadar infikâk edecek değildiler demektir. Sonra infikâkleri ne şeyden; Allah teâlâ onu zikr etmemiştir. Lâkin murad, bulundukları küfür halinden demek olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh takdir «

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مُنْفَكِّينَ عَنْ كُفْرِهِمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

«الَّتِی هِیَ الرَّسُولُ

Sh:»5992

demek olur. Sonra da «hattâ» intihai gaye içindir. O halde bu âyet şunu ıktiza eder ki o Resûl gelince onların küfürlerinden münfekk olmaları lâzım gelir. Bundan sonra da «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ

» buyurulmuştur. Bu ise o Resûl gelince onların küfürleri artmış olmasını iktiza ediyor. İşte bundan dolayı iki âyet beyninde zâhiren bir münafat var gibi görünüyor. İşte benim zannıma göre işkâlin müntehası budur:

Buna cevab ise bir kaç vechiledir:

BİRİNCİSİ: ve en güzeli Sahib keşşafın telhîs ettiği vecihtir. Şöyleki: ehli kitab ve putperest iki fırkadan kâfirler, bi'seti Muhammediyyeden evvel diyorlardıki: biz bulunduğumuz dînimizden ayrılmayız onu terk etmeyiz tâ o Tevrat ve İncilde yazılı mev'ud olan Peygamber gelinciye kadarki o Peygamber Muhammed aleyhisselâmdır. Allah tealâ evvelâ onların o sözlerini hikâye etmiş sonra da «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ

» buyurmuştur. Ya'ni onlar o Peygamber geldiği

zaman hakk üzerinde ittifak ile bir kelimede toplanmak va'dediyorlardı, sonra da haktan asıl ayrılmaları ve Küfürde kararları o Resûl gelince oldu demektirki bunun, kelâmda nazîri fakîr bir fâsık kendisine nasîhat eden va'ıza «Allah bana bir zenginlik verinciye kadar ben bu halden ayrılmam» demiş, sonra da Allah ona zenginlik vermiş fakat o bunun üzerine fıskını daha ziyade artırmış, o vakıt o va'ız da ona «sen zengin oluncıya kadar fısıkdan ayrılmıyacaktın halbuki başını asıl zengin olduktan sonra fıska daldırdın!» Demiş olması gibidirki bu sırf onu tevbih ve ilzam için evvelki sözünü ihtar demektir. Bu cevabın hasılı şu olur: «

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا ... مُنْفَكِّينَ حَتّٰى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

» kavli onlardan hikâyedir. «

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَاجَآءَ تْهُمُ الْبَيِّنَةُ

» kavli de vaki'i ıhbardır. Ma'na da onlar va'dlerinde durmadılar, dediklerinin hılâfı oldu demektir.-

İKİNCİSİ: « لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا » o kâfirler kendilerine o beyyine

gelince dahi küfürlerinden infikâk edecek değillerdi ma'nâsındadır. Kazıy abdülcebbar böyle demiş, lâkin lügatte «hattâ» nın bu ma'nası olmadığı söylenmiştir.-

ÜÇÜNCÜSÜ: münfekkîn küfürden infikâke değil, beyyine olarak gelecek Resûlün menakıb ve fezailini anmaktan infikâk etmedikleri ma'nasına olmalıdır. Ya'ni Muhammed aleyhisselâm gelinciye kadar onun menakıbını zikretmekten ayrılmıyorlardı. Fakat o gelince ayrıldılar, her biri bir kavil söyler oldular demektir. Ki bunun nazîri sûrei Bekare de geçen «

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِۦ

» âyeti olur.-

DÖRDÜNCÜSÜ: Resûl gelinciye kadar küfürden münfekk olmıyacaklardı demektir. «Hattâ» kelimesi de o geldikten sonraki halin evvelkinin hılâfına olmasını ıktiza eyler vaki' de böyle olmuştur. Çünkü mecmuu o küfürde kalmadılar, ba'zısı mü'min ba'zısı da kâfir oldular. Bu kadarı da «hattâ» nın medlûliyle amele kâfidir.-

BEŞİNCİSİ: Peygamberin bi'setinden evvel kâfirler küfürlerinde tereddüdsüz idiler, bulundukları dînin

hakkıyyetini cezm ederek i'tikad ediyorlar, ondan ayrılmıyorlardı. Yehûd, yehûdîliğinde, Nasranî nasrâniliğinde, müşrik şirkinde hasılı her biri kendi dîninde kalmak, ondan ayrılmamak azm ve ıtikadında müttefik bulunuyorlardı, fakat Resûlullah ba's olununca alışmış yapışmış oldukları eski dînleri hakkındaki cezm-ü ıtikadları mütezelzil ve evvelki fikr-ü kanaatleri perişan oldu, her biri kendi dîninde, mezhebinde, da'vasında sarsıldılar, ayrılmağa başladılar, maamafih tamamiyle iymana da gelmediler, kimisi iyman ettiyse de kimisi de etmedi, tefrika çıkardılar, fakat böyle eski dînlerinin çürüklüğünü anlamış oldukları halde o Resûle iyman etmeyip de tefrika çıkaran Ehli kitabın bu teferrukları

ılimsizlikten,

Sh:»5994

delilsizlikten dolayı şekk-ü şübheye bir hakları olduğu için değil kendilerine apaçık beyyine geldikten ve hak tebeyyün eyledikten sonra mücerred heva ve inadlarından dolayı oldu. Evvelki âyette infikâk, sonrakinde tefrika ta'bir olunmasında bu ma'naya bir işaret vardır. Çünkü bir şeyin bir şeyden infikâki ona yapışmış iken kopup ayrılması demektir. Tefrika da dağılmaktadır. Bu suretle de Peygamberin bi'setinden sonraki hal evvelkine benzememiştir. Bu da «hattâ»nın medlûlüdür. Râzî bu beş vechi hikâye ve beyan

etmiş olmakla beraber kavli muhtar birinci vecih olduğunu da ıhtar eylemiştir. Ancak birinci vecihte infikâkin müteallakını « مُنْفَكِّينَ عَنْ كُفْرِهِمْ » diye küfür lâfzıyle takdir etmiştir. Sahib keşşaf ise « دِينِهِمْ » lâfzıyle takdir eylemiş. Evvelki âyetin hasılı manâsı: onlar beyyine gelmedikçe dînlerine yapışacaklar, onu bırakmayacaklardı demek olduğunu söylemiştir, işkâlin halli noktai nazarından maksad bir olmakla keşşafın ifadesi daha incedir. Ve üçüncü, dördüncü, beşinci vecihlere de muhtemildir.

Ebüssü'ud ve daha bir çokları da keşşafın birinci vechi üzerinde yürümekle beraber infikâkin müteallakını mukaddema üzerinde bulundukları şey « عَمَّا كَانُوا عَلَيْهِ » diye takdir etmişler ve bunu o va'dile tefsir ederek şöyle demişlerdir: ya'ni mukaddema üzerinde bulundukları hâldirki âhirzamanda basolunacak Resule iyman ve hakka ittiba' edeceklerine dair va'd ve incazına azimleridir. Ehli kitabdan bu va'din vukuunda şübhe yoktur. Hattâ onlar onunla Allahdan fütühat dileyorlar « اَللّٰهُمَّ افْتَحْ عَلَيْنَا وَانْصُرْنَا بِالنَّبِيِّ الْمَبْعُوثِ فِى اٰخِرِ الزَّمَانِ » diye duâ ediyorlardı ve müşriklerden olan düşmanlarına karşı «bizim dediğimizi tasdık edecek bir Peygamberin çıkması zamanı yaklaştı. Biz onunla beraber olup sizi Âd-ü İrem gibi katl edeceğiz» diyorlardı. Müşriklerin o va'dde bulunduğuna gelince gerek ki ehli kitabdan şayi' olduktan sonra onların da müteahhirîni onun sıhhatına itikad ederek o va'dde bulunmuş olsunlar. Netekim böyle olduğuna

Sh:»5994

şu da şehadet eder ki Resûllulah hakkında gidip ehli kitaba soruyorlar: Bu sizin kitabınızda mezkûr olan mıdır? Diyorlardı. Bu suretle hepsi o Peygamber gelinceye kadar o va'd ve azimden ayrılmadılar. Fakat o geldikten sonra Ehli kitab küfre saparak tefrika çıkardılar اهـ.

Bunun hulâsası: O kâfirler Peygamber gelinciye kadar bulundukları halden infikâk etmediler ve etmemeleri lâzım gelirdi, lâkin ettiler demek oluyor. Filvaki' infikâkin müteallakî, onların bulundukları hal olmak daha zâhirdir. Ancak bunu o va'd ve azm ile tefsir etmek sûrei Bekare âyetine muvafık olsa da müşriklere teşmili ıtibariyle biraz dolambaclı geliyor ve bundan murad bulundukları dînleri veya küfürleri olmak daha mütebadir görünüyor. Bundan ise infikâk etmemeleri değil, bil'akis infikâk etmeleri matlûb olmak iktiza eder. Çünkü tefrikanın sebebi odur. Beyyinenin de gelmesi ona karşıdır. Bu sebeble bunu bu esas üzere, ya'ni bulundukları halden infikâk ma'nasına olarak balâda iyzah ettiğimiz diğer bir vech ile anlamak gerek «hattâ» nın mefhumi gayesi ile işkâlin halli ve gerek nazmın siyak-u sibakı noktai nazarından bize daha zâhir görünmüştür. Zira sûrei Mâide de geçen «

يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ

الرُّسُلِ اَنْ تَقُولُوا مَاجَآءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٌ » âyeti mucebince

Resûlullahın bi'setinden önceki zaman dînlerin tahrif ve teşvişe uğradığı müşrikle gayri müşrikin karıştığı ve

hakk-u batılın seçilemez bir hale geldiği fetret zamanıdır. Fetret zamanları ise «

وَمَاكُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا » hukmüne nazaran mes'uliyyet teveccüh

etmiyen bir ma'ziret zamanı demektir. Böyle bir zamanda hakkı bâtıldan ayırd ettirecek kat'î ve vâzıh bir

beyyine gelinciye kadar iyman ve küfür hukümleri ta'yin edilemiyeceği ve bir hucceti mülzime

bulunamıyacağı cihetle herkesin bulunduğu hal üzere kalması, ya'ni istishab kaidesi asl olur. Ve

beşerriyetin böyle hakk-u batılı seçemiyecek bir fetret ve zulmet içinde kaldığı zamanlardır ki tarafı

ilâhîden

Sh:»5996

Enbiya ba's olunarak hak ve vazîfe yolu tenvir olunmuş ve ona göre mü'min ve kâfir ayırd edilerek hukmi

mes'uliyyet tatbik edilmiştir. İşte « اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ » Sûresinin arkasından o hikmeti nüzulü beyan

siyakında bu « لَمْ يَكُنِ » Sûresi de Peygamber gelinciye kadar olan fetret zamanının hukmünü

beyan ile başlamış ve kütübü kayyimeyi havi suhufi mutahhare olan Kur'anın inzaliyle beyyinei ilâhiyye

olan Resûlullahın bi'setinden evvel ehli kitabdan ve müşriklerden bulanan kâfirler bulundukları hallerinden ayrılmakta ma'zur olsalar da hak dîni beyan eden bu beyyine geldikten sonra bilhassa Ehli kitabın buna iyman etmeyip de evvelki hallerinde kalmak için tefrika çıkarmaları mahzı küfür ve binaenaleyh azâba istihkaklarını mucib olduğunu anlatmıştır. Şu halde ma'na o küfr edenler, küfürlerinden, dînlerinden veya va'dlerinden infikâk etmemişlerdi veya etmeyeceklerdi ve etmemeleri lâzım gelirdi demek değil, şöyle demek olmalıdır: o kâfirler o beyyine olan Peygamber gelinciye kadar bulundukları halden, dînlerinden, âdetlerinden infikâk edecek vaz'iyyette değillerdi, Çünkü kedilerine hakkı beyan edecek olan o beyyine henüz gelmemişti. Fetret zamanında bulunuyorlardı, onun için onlara hakk-u hayri anlatacak kat'î bir beyyine olmak üzere bu kitab indirilerek peyderpey okumak üzere Allah tarafından o Resul gönderildi, o geldikten sonra ise müşriklerden evvel Ehli kitab olanların ona iyman edip evvelki yanlış hallerinden vaz geçmeleri, hakka karşı tefrika çıkarmamaları ıktiza ederdi. Halbuki onlar öyle yapmadılar, O Resule karşı tefrikaya düştüler, müşrikler gibi küfrettiler, ve böyle tefrikaya düşmeleri ve bu suretle küfretmeleri de başka bir sebebe mebniy değil, sırf o beyyine kendilerine geldikten sonra mücerred bagy-ü inadlarından ve eski hallerinden ayrılmak istememelerinden neş'et etti.

5. ﴿وَمَآ أُمِرُوٓا﴾ halbuki onlar: o kendilerine kitab verilmiş

Sh:»5997

olanlar evvel ve âhir başka bir şey ile değil ﴿اِلَّا﴾ ancak şununla emrolunmuşlardı ki ﴿لِيَعْبُدُوا اللّٰهَ﴾ yalnız Allaha ibadet etsinler -gerek evvelki kitablarında, Tevrat ve İncilîn esasında ve gerek bu Kur'an ile me'mur oldukları vazîfeleri bu idi ki başka bir garaz ve maksada hizmet etmesinler, ancak Allahı ma'bud tanısınlar, ona ıbadet ve ubudiyyet etsinler o suretle ki ﴿مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ dîni ona halis kılarak- hiç bir şirk şâibesi karıştırmaksızın şu veya bu garaza âlet etmeksizin sâfi ve temiz niyyet ve ıhlâs ile ancak ona tevcih ve tahsıys ederek ﴿حُنَفَآءَ﴾ hanîfler olarak -ya'ni bâtıl akıdelerden, eğri ve yanlış fikir ve ahlâktan sıyrılıp dâima hakka, doğruluğa meyl edne hakperest müslim, müvahhid olmak suretiyle dîni Allah için halîs kılarak Allaha ibadet etsinler, ecir ve mükâfatı ondan beklesinler.

Yukarılarda da defeât ile geçtiği üzere hunefa hanîfin cem'i olarak islâmın akide ve ahlâk ve ictima'ıyyet i'tibariyle bir vasfi mümeyizini göstermektedir. Ekseriya hanîf Hazreti İbrahimin milleti olarak « ﴿مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًاۜ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ » gibi müşriklere mukabil, ba'zan

da « حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖ » mutlak olarak, ba'zan da burada olduğu gibi tevhid ve ihlâs ile dînde salah ve istikameti te'kid-ü takrir siyakında zikr olunmuştur. Bütün bunlardan anlaşılan hanîflik Hazreti İbrahimin dîn ve milletinin vasfı olmakla beraber yalnız ona mahsus değil, umumiyyetle müşrikliğin zıddı olarak bütün Enbiyanın milleti olan tevhid ve ıhlâs dîninin unvanı olmasıdır. Onun için Şehristanî Milel-ü nihalde hunefayı alel'umum müşriklerin mukabili olmak üzere ma'nayı eammiyle Sabiîlere tekabül ettirerek zikr etmiştir. Ma'nayı eammiyle Sabiîlik ise alel'umum müşrikliğin

Sh:»5998

esası olan eski dîndir. Şimdi ba'zı yeni eserlerde «buna» Seybele-Ceybele dîni denildiğini ve son zamanlarda asarı atika dolayısıyle mevzuı bahs edilmeğe başlıyan eski Eti, yâhud Hiytit, yâhud Hetlerin de bu seybel, ya'ni sabî dînine mensûb olduklarını söyliyorlar. İşte hunefâ bütün bu şirk dînlerine karşı dîni Allah için halis kılmak ve ancak Allaha ıbadet etmek üzere da'vet ve mücahedeye me'mur olan Peygamberlerin milletini teşkil eden ve bâtıldan sakınıp hakka meyl eyliyen muvahhid müslimlerdir. Onun için sûrei Hacde «

فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ۟ حُنَفَآءَ

لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهٖ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَاَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِى بِهِ الرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ» buyurulmuş

olduğu gibi sûrei Şurada da «

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَالَّذِى اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰٓى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَاتَدْعُوهُمْ اِلَيْهِ» buyurulmuştu.

Bunların hasılı ise hanîflik, asnam ve evsâne tapmak sefaletinden, tezvirden, sahte bâtıl akîdelerden ictinab ederek Nuhun, İbrahimin, Musânın, İsanın ve Muhammed aleyhisselâmın yaptıkları gibi dîni Allah için tevhid ve ıhlâs ve istikametle doğrultmak ve onda tefrika çıkarmayıp dâima doğrulukla toplanmağa çalışmaktır. Hanîf kelimesinin iştikakı da bu ma'nayı müfiddir. Zira hanîf haneften müştaktır. Müfessirînin ve Ehli lûgatin beyanına göre hanef, meyil ve istikamet mefhumlarını tezammun eder, asıl hanef, yanlışlıktan doğruya, eğrilikten istikamete meyil ma'nasına mevzu', ba'zan meyil, ba'zan da sade istikamet ma'nasına kullanılır. Ayağının ayası veya baş parmakları vahşiden ünsîye, ya'ni içe doğru mâil olan kimseye ahnef denilmesi ise tefe'ül için veya iki mertebe mecazı mürseldir. Demek ki lügaten de hanîf dâima istikamete mâil olan demektir. Dînde istikamet de «بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ» buyurulduğu üzere muhsin olarak ancak Allaha yüz tutmak «

اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا» buyurulduğu üzere ancak Allahı

rabb bilip ef'al ve harekâtında ancak onun emr-ü hükmüne tâbi' olarak o

Sh:»5999

iyman üzere istikametle yürütmektir. Bundan dolayı ekseriya hanîfi hak perest muvahhid diye tercemeyi muvafık görmüşüzdür. Maamafih tefsirler daha ba'zı ta'rifler de nakletmişlerdir: ezcümle burada hunefâ İbni Abbastan: huccac diye, Katâdaden: hıtanlı (ya'ni sünnetli) olanlar ve ananın ve mahremlerin nikâhını haram tanıyanlar diye, Rebî' ibni enesten: namazda kıbleye istikbal edenler diye, Mücahidden: İbrahim aleyhisselâmın dînine tabi' olanlar diye rivayet eylemişlerdirki hacc, hıtan, istikbali kıble, dîni İbrahimin şeâirinden birisiyle ta'rif demek olduğundan buna râci' demektir. Bunlardan başka Ebî kılabeden: « لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ ۟ » mucebince Peygamberlerin hepsine iyman edenler diye, daha ba'zılarından da « جَامِعِينِ كُلَّ الدِّينِ » dînin hepsini cami' olanlar diye nakl ü ta'rif edilmiştir ki bu son ikisi de mütekaribdir. Lâkin bunların ekserîsi mefhum ile değil, mâsadak veya ba'zı havass i'tibariyle ta'rif olduğu için tam ta'rif değildir. Ancak ba'zı cihetleri tevzîh için nakl olunur. Muhtar olan ta'rif evvelâ iyzah ettiğimiz vechile bütün bâtıl akîdelerden islâma mâil olan diye hulâsa edilmiştir. Cemi'i rusüle iyman ve her dîni câmi' olmak da bununla olur. Ve işte bütün Kitablar ve Peygamberler dîni yanlış

akîdelerden tasfiye ederek « اِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ » olan hak tevhid ve ıhlâs ile yalnız Allaha ıbadet etmek ve insanlığı selâmete irdirmek için gönderilmişlerdir. Onun için Ehli kitab da evvel ve âhir bununla me'mur olmuşlardı ki Allaha böyle dîni muhlîs hanif olarak ıbadet etsinler ﴿وَيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ ve namazı kılsınlar ﴿وَيُؤْتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve zekâtı versinler ﴿وَذٰلِكَ﴾ ve işte bu üç esası: Dîni ıhlâs ile Allaha ıbadet, ikamei salât, iytai zekât ﴿دِينُ الْقَيِّمَةِ ۟﴾ dîni kayyimedir. -Ya'ni sâbit ve paydâr kalacak olan milletin dînidir. Ta'biri âharle yukarıda zikri geçen kütübi kayyimenin, doğru, bozulmaz

Sh:»6000

sâbit hak kitablarının beyan ettiği dîndir. Demek olur ki bu üç esas bütün hak dînlerinin hiç değişmiyen en muhkem esasıdır. Namaz ile zekât da iymandan sonra bütün ıbadatın aslül'usulüdür. Diğerleri füru'dur. Bunların sureti edası itibariyle tafsilâtı her Peygamberin zamanına ve şerîatine göre değişebilirse de asıl salât ve zekât hepsinde sâbittir. Şu halde dîn için mutlâka bir ekanimi selâse umdesi tanımak lâzımsa onu eb, ibin, ruhulkudüs diye ma'budun zatında teslis ile şirke saparak değil, tevhid, namaz, zekât diye iyman ve amel erkânında tanımak lâzım gelir. Halbuki o kitab verilenler bu doğru ve sâbit dîni ve bu emri

tanımadılar, ihlâs ve tevhid ile Allaha kulluk etmekten kaçındılar «

«فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ

mısdakınca şehvetlerinin arkasına düşerek namazı zayi' ettiler, zekât vermeğe yanaşmadılar, tefrika

çıkardılar. Bunun üzerine alelumum küfrün ve iymanın Âhıretteki hukümleri ayırd edilerek beyan olunmak

üzere şöyle buyuruluyor:

6. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Haberiniz olsun ki küfr edenler -evvel ki « الَّذِينَ كَفَرُوا

» ahde mahmul olsa bile bu, sevk itibariyle istiğrak için küllî olmak ıktiza eder. Zira küfrün hukmünü beyan

için kübrâ mevkıındedir. Ancak bu külliyyet o beyyine geldikten sonra küfr edenlere aid olmak üzere bunda

da bir ahîd ma'nası yok değildir. Binaenaleyh şöyle demek olur: O beyyine geldikten sonra ona küfr eden

bütün kâfirler ﴿مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ﴾ gerek Ehli kitabdan olsun gerek

Müşriklerden olsun ﴿فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا﴾ hepsi muhalled olmak üzere

Cehennem ateşindedirler.- Kıyamet günü Cehenneme gidecekler, onda muhalled kalacaklardır. Diğer bir

ma'na ile küfür, Cehennemde hulûde sebeb olmak itibariyle aynî ateş hukmündedir. Bir

de

denilmiştir ki: Onların bulundukları küfür ve measî hali hakikatte ayniyle ateştir. Bu neş'ette araz suretinde zuhur ederse de neş'eti uhrada o suretten çıkar hakikî sureti ile ateş olarak zuhur eder. Bu iki ma'naca onlar Dünyada Cehennem ateşinin içindedirler, Âhırette de onda muhalled olarak kalacaklardır demek olur. Bu hulûdün sebebi: Çünkü ﴿أُولَٰٓئِكَ﴾ onlar -o sıfatla muttasıf olanlar, ya'ni o beyyine geldikten sonra ona küfredip tefrika çıkaranlar ﴿هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ﴾ hep şerrülberiyyedirler- halkın en şerridirler, en şerrin yeri de Cehennem olmak gerktir.

BERİYYE, Nafi' ve İbni Zekvan «Berîe» okumuşlardır. Ki ikisi de bir asıldandır. Halk ma'nasına « برأ » den «feîle bima'na mef'ule» olarak bârînin mef'ulü olup halk ve halîka gibi bütün mahlûkata ıtlak edilir. Bilhassa beşerde de mütearefitir. Ba'zıları hemzesiz Beriyye türab ma'nasına olan «Berâ» dan müştakk olarak topraktan yaradılan mahlûk demek olduğunu ve binaenaleyh berîe topraktan mahlûk olmıyan Melâikeye ve Cinne dahi şamil olursa da beriyyenin onlara şamil olmıyacağını ve bu suretle beşer ma'nasına olması daha yakın bulunduğunu söylemişlerdir. İki kıraete göre de ba'zıları burada bilhassa beşer ma'nasına olmasını tercih etmişler, sebeb olarak da umum mahlûkatın en şerri Şeytan olduğunu

söylemişlerdir ki karînei akliyye ile tahsıys demek olur. Lâkin buna da « اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ » mucebince Munafıkların da diğer kâfirlerden daha şerr olduğu ileri sürülerek i'tiraz edilmiştir. Ve bundan dolayı murad mü'minlere nazaran kasrı izafîdir diye cevab verilmiş ise de bu münakaşelere hacet yoktur. Zira burada murad, küfrün asıl hukmi uhrevîsini beyan olduğu cihetle küfür sıfatında Munafıklarda Şeytan da bu umumda dahil olarak açık ve gizli

Sh:»6002

bütün kâfirler alel'umum mahlûkatın en şerridirler denilmek doğru olacağı gibi Şeytan mevzu'dan haric olarak gerek Ehli kitab ve gerek Müşriklerden mücahir veya münafık bütün kâfirler beşerin en şerridirler demek de doğrudur. Buna mukabil 7. ﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ haberiniz olsun ki iyman edip de -ya'ni bu beyyineye iyman edip Allah için dîne muhlis, hanîf olarak mucebince ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ salih ameller işliyenler- sade namaz ve zekât gibi dînin erkânı aslıyyesinden olan amellere mahsus değil, gerek usulden gerek füru'dan gerek feraizden gerek nevafilden gerek ıbadattan gerek muamelâttan Allah rızasına muvafık olacak salâha hıdmet eden, hayra yarar bütün

iyi ve fâideli amelleri işlemek ve menhiyyattan sakınmak da ameli salih mefhumuna dahildir. Zira amel fi'l-ü terke şamildir. Ve ma'lûm ki « الصَّالِحَاتِ » lâm ile muhallâ cemi' olduğu için hepsine istiğrakı ifade eder. Lâkin bundan her ferdin her ameli salihi yapmakla mükellef olduğu da zannedilmemelidir. « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ط » muktezasınca herkesin hıssası ehliyyet ve vüs'ıyle mütenasibtir. Râzî der ki « وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ » cem'ın cem'a mukabelesi kabîlindendir. Onun için bir kişinin cemi'i salihatı yapmakla mükellef olması lâzım gelmez. Belki her mükellefin bir hazzı, salâhiyyeti vardır. Zenginin hazzı vermekte, fakîrin hazzı da almaktadır. Elverir ki herkes kendi halince salâha çalışsın ﴿اُولٰٓئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ط﴾ قص işte onlar hayrülberiyyedir.- Bütün halkın en hayırlısıdır. Amelce de hayırlısı, ındallah makamca da hayırlısıdır. Demek ki iyman edip de ameli saliha çalışmazsa onlar halkın en şerri olmasalar bile en hayırlısı da değildirler. Hayrülberiyye hem iyman edip hem salihât işleyenlerdir. 8. ﴿جَزَآؤُهُمْ﴾ قص onların cezası -ya'ni o iyman

Sh:»6003

ve amellerine karşılık ecr-ü mükâfatı ﴿عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ﴾ dır.

nı'metlerle ebediyyen mütena'ım olacaklar. Bunların evvelâ hayrülberiyye diye medihlerinin takdîmi, sâniyen bu nâil olacakları ni'metlerin amelleri karşılığı olduğunu anlatmak üzere cezâ ta'biriyle ifade edilmesi, sâlisen bunun Allah teâlâ ındinden olmasının tasrihi, rabi'an bunu tedricen kemale irdirmek demek olan terbiye mefhumunu müş'ir rububiyyet unvaniyle ifadesi, hâmisen bunun onlara râci « هم » zamirine izafetle ifade olunarak terbiye ve ubudiyyette şerefi mahsuslarına işaret olunması, sâdisen Cennetin ikamet mefhumunu iş'ar eden Adne izafetle beraber cem'ın cem'a tekabüliyle her birine bir Cennet düşecek kadar kesret ve vus'atine işaret olmak üzere cemi' sıygasiyle ve aynî zamanda misli görülmedik ve ta'rife sığmıyacak surette yüksekliğine, fehameti şanına tenbih için nekire olarak iyrad edilmesi, sabi'an, maeyi hayat olan feyz-ü ni'metinin ve letafet-ü behcetinin müstemirren mütezayid olan hüsni cereyanını doyurmak üzere « تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ » vasfiyle tavsîfi, sâminen onlarda hali mukaddere olmak üzere ebediyyet demek olan hulûdün tasrihiyle beraber bir de ebediyyen kaydiyle te'kid edilmesi o mü'minlerin hüsnihalleriyle mükâfatlarının büyüklüğünü beyan noktai nazarından ne kadar şayanı dikkattir. Filvaki' hulûd ebediyyet demek olduğu cihetle sade « خَالِدِينَ فِيهَآ » denilmekle de aynî ma'nâ ifade edilmiş olur. Ancak hulûd uzun müddet kalmak ma'nasına da kullanıldığı cihetle bu ihtimali def' için « اَبَدًا » ile te'kid de olunmuştur. Bu te'kid ekser âyetler de ehli Cehennemin hulûdunda da ehli Cennetin hulûdunda da vardır. Fakat görülüyor ki bu Sûrede kâfirlerin nari

Cehennemde hulûdü ebeden ile te'kid

Sh:»6004

edilmemiş olduğu halde mü'minlerin Cennetlerde hulûdü sarahaten te'bid ile de te'kid edilmiştir. Tefsîri Râzîde buna iki vecih söylenmiştir. Birincisi: rahmetin gadabdan daha ziyade olduğuna tenbihtir. İkincisi: ukubat, hudud, keffarat tedahul eder. Lâkin sevabın aksamı tedahul etmez اهـ.

Bir de bu yüksek karşılıktan daha büyük olan fadli ilâhî beyan ve tebşir olunmak üzere şu cümlei istînafiyye ile buyuruluyorki ﴿رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ﴾ Allah onlardan razı olmuş ﴿وَرَضُوا عَنْهُ﴾ onlar da ondan razı olmuşlardır. Çünkü bütün metalibin aksası, bütün lezzetlerin a'lâsı olan rızaullaha irmişler «gözlerin görmediği kulakların işitmediği, hiç bir beşerin hâtırı irmediği» rıdvanı ekbere kavuşmuşlar, «râzıyeten merdıyye» mertebesini geçip «merdıyyeten râzıye» makamına irmişlerdir. ﴿ذٰلِكَ﴾ bu mükâfat ve rıdvan ise ﴿لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ﴾ rabbına haşyet duyanlara mahsustur. -Ya'ni bu muvaffakıyyetin yegâne sebebi ve hikmeti Allah haşyetini duymaktır. Yukarılarda da geçtiği üzere haşyet, ta'zim ve sevgi neticesi olan saygı ma'nasına bir korkudur. Onun için

haşyet tâatta hüsni mutlâka lâyık ihsana yaklaşdıracak yüksek bir aşk heyecanı uyandıran güzel bir haleti ruhiyyedir. Netekim sûrei Mü'minûnde buyurulmuştur. «وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ» hâdisinde de mehafetten asıl murad bu haşyet ma'nasıdır. Bunun derecesi de ılm-ü ma'rifetin derecesi ile mütenasibdir. Ondan dolayı «رَاْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللّٰهِ» buyurulmuştur. Bir de haşyet, mücerred havften şiddetli olmak gerektir. Netekim Melâikenin vasfında «هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ» diye haşyet işfaka mukarin olarak zikredilmiştir. İşfak ise korkunun en şiddetli derecesidir. İmamı Râzînin ıhtar ettiği vechile bu âyete

Sh:»6005

«اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا» âyeti zamm olunarak mülâhaza olununca mecmuu ılmin ve ulemanın fadlına bir delil teşkil eder şöyleki: o Cennet ve rıdvan, Allah haşyetini duyanlara mahsustur. Allah haşyetini duyanlar ise ancak ulemadır. Şu halde netice: o Cennet ve rıdvan ulemaya mahsustur. Bundan şu da anlaşılır ki kendisinin Ehli Cennetten olduğu tebşir olunan kimseler haşyetullahdan fârig olmak şöyle dursun daha ziyade hissi haşyetini artırmaları lâzım gelecektir. Ondan

dolayıdırki Enbiyanın haşyeti hepsinden ziyadedir. Netekim aleyhissalâtü vesselâm şöyle buyurmuştur. «

اَعْرَفُكُمْ بِاللّٰهِ اَخْوَفُكُمْ مِنَ اللّٰهِ وَاَنَا اَخْوَفُكُمْ مِنْهُ = Allahı en

tanıyanınız Allahdan en korkanınızdır. Ben ise ondan en korkanınızım» اهـ.

Bu haşyeti duymıyanlara duyurmak için bunu Zelzele sûresi ta'kıyb edecek ve hayr-ü şerrin cezâsı ne

zaman ve nasıl olduğunu haber verecektir.